

Маршал Л.А.

СТРУКТУРА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (МЕЖА ХІХ – ХХ СТ.).

Питання, що пов'язані з розвитком народної освіти, завжди цікавили фахових істориків і краєзнавців-аматорів. В нашому випадку окреслений регіон в окреслений час має важливі особливості, що виділяли Таврійську губернію Російської імперії в цьому питанні серед багатьох інших. До того ж, саме бурхливий розвиток середньої освіти в Криму (разом з іншими чинниками) заклали підвалини для порівняно швидкого створення в Сімферополі Таврійського університету – важливого центру наукового і культурного життя.

Система середньої освіти, що складалась в Росії на кінець ХІХ ст., увібрала в себе різноманітні типи навчальних закладів. Треба окремо сказати, що навчальні заклади в Російській імперії суворо дотримувались статевої сегрегації. На 1894 рік вона складалась з 445 одиниць навчальних закладів цього типу, як чоловічих, так і жіночих.

Чоловічі навчальні заклади в Росії підрозділялись на класичні гімназії (177), реальні училища (104), православні духовні семінарії (55), військові навчальні заклади з загальноосвітнім курсом (34). Таким чином, всіх чоловічих середніх навчальних закладів на той час було 370.

Типи жіночих навчальних закладів були наступними: міністерські гімназії (163), маріїнські гімназії (30), інститути шляхетних дівчат (31) і, нарешті, православні єпархіальні училища. Разом всіх середніх жіночих навчальних закладів було 275 одиниць.

Крім них в Російській імперії існували і 355 середніх професійно-навчальних закладів (за даними на 1910 рік). Цей тип навчальних закладів забезпечував механічні, хімічні і будівельні спеціальності, сільськогосподарські, морські, гірські, мистецько-промислові та військово-технічні. З 1917 року виник новий тип професійно-навчальних закладів – технікуми.

Новим типом середнього навчального закладу стали комерційні училища, що виникли у відповідності до “Положення 1896 г.”. Вони підпорядковувались спочатку Міністерству фінансів, а невдовзі Міністерству торгівлі і промисловості і забезпечували постійно зростаючі потреби буржуазіїⁱ.

Окремим типом шкіл середніх навчальних закладів були прогімназії і духовні училища. Вони мали допоміжний характер, і їх можна розглядати або як складову частину всієї структури середньої освіти, або як важливий і попередній щабель до її отримання. В будь-якому разі, ці типи навчальних закладів теж можуть розглядатись в комплексі з суто середніми навчальними закладами.

Дослідження цієї важливої тематики нажалі були епізодичними, певною мірою вузькотематичними, що були присвячені окремим аспектам, навчальним закладам та типам середніх навчальних закладів Таврійської губернії межі ХІХ – ХХ ст.ⁱⁱ Тому і досі наука не має узагальнюючої роботи такого спрямування. Це тим дивно, що дослідники мають великі можливості в вивченні процесу розвитку середньої освіти в регіоні. Тим більше, що методично можуть допомогти загальні роботи з історії гімназичної освіти Росії межі ХІХ – ХХ ст., які, до речі, не могли відбити важливі відмінності, що були притаманні окремим регіонам, як, скажімо, Крим і певно застарілиⁱⁱⁱ. До того ж, важливо залучити багатющі архівні фонди, в першу чергу – Державного архіву Автономної республіки Крим (Сімферополь), а також архівосховищ міст півдня України та ряд архівів Росії. До того ж, існують і опубліковані матеріали з історії окремих середніх навчальних закладів губернії^{iv}. Багатючими є і матеріали спеціальної педагогічної періодики, як загальноросійської, так і місцевої.

Важливість вивчення навчальних закладів середнього рівня зумовлено ще тим, що вони стали не тільки осередками просвіти, але й осередком, де згуртувалась добре освічена губерньська інтелігенція, де виховувались відомі діячі науки, культури і політики Криму.

Можна сказати, що першими попечителями Сімферопольської чоловічої гімназії були відомі вчені і громадські діячі Ф.К.Мільгаузен і Х.Х.Стевен. Серед директорів цього навчального закладу був відомий російський педагог, державний та громадський діяч, письменник, мандрівник і автор “Очерков Крыма” Є.Л.Марков. Тут працювали видатний караїмський і кримськотатарський просвітитель І.І.Казас, відомий історик і краєзнавець Ф.Ф.Лашков, починав педагогічну кар'єру великий російський вчений Д.І.Менделєєв. Серед вихованців гімназії треба зазначити низку вчених, просвітителів, митців, громадських і культурних діячів: А.С.Лаппо-Данілевського, Г.О.Граф-тио, Є.В.Вульєра, Б.А.Федоровича, І.В.Курчатова, М.С.Єфетова, Н.П.Тринклера, А.А.Спендіарова, І.К.Айвазовського, І.Гаспринського^v.

Чоловічі класичні гімназії. Першим середнім навчальним закладом в Таврійській губернії була Сімферопольська чоловіча гімназія. Вона була відкрита 1 вересня 1812 року^{vi}. Відомо, що крім Сімферопольської чоловічої гімназії (ДААРК, ф.104) існувало принаймні ще п'ять класичних гімназій. Керченська олександрівська була реформована за рішенням Ради Одеського учбового округу 27 листопада 1863 року з повітового училища (ДААРК, ф.440). Інші класичні чоловічі гімназії були підвищені в статусі з рангу прогімназій. Так, наприклад, Феодосійська (ДААРК, ф.514) була створена в вересні 1883 року; Ялтинська Олександрівська в 1894 (ДААРК, ф.624); Євпаторійська в 1903 (ДААРК, ф.546), а Карасубазарська в 1916 (ДААРК, ф.355).

В центрі губернії м.Сімферополі існували ще дві приватні чоловічі гімназії. Це чоловіча гімназія М.А.Волошенко, що була перетворена з приватного восьмирічного чоловічого училища І розряду, виникла в 1904 році (ДААРК, ф.105). Крім цього навчального закладу через три роки виникла гімназія Є.І.Свіцова, що була підвищена до цього статусу з прогімназії (ДААРК, ф.154).

Реальні училища в Таврійській губернії були відкриті згідно відповідного статуту 15 травня 1872 року, що замінили реальні гімназії з шестирічним курсом навчання, які існували до того. За навчальним планом 1888 року вони перетворились на загальноосвітні середні навчальні заклади. Одне реальне училище виникло в Сімферополі (ДААРК, ф.213), а інше, Костянтинівське, існувало в Севастополі (ДААРК, ф.777).

В Таврійській губернії існував і один навчальний заклад системи середньої освіти, який забезпечував духовно-освітні потреби православних віруючих, а головне – кадри духівництва. Мається на увазі Таврійська духовна семінарія, що була заснована за рішенням учбового комітету Св.Синоду РПЦ в 1873 році.

Інші етно-конфесійні групи населення губернії мали свої навчальні заклади схожого типу. Але вони мали статус прогімназії, як, наприклад, Олександрівське караїмське духовне училище (ДААРК, ф.450), що готувало караїмських гаханів та вівочителів. Воно було засноване 9 травня 1894 року і підпорядковувалось МНП, Попечителю Одеського учбового округу і контролювалось Таврійським і Одеським караїмським гахамом. Іншим таким навчальним закладом була Сімферопольська татарська вчительська школа, яку заснували 12 грудня 1872 року (ДААРК, ф.111). В стінах цього навчального закладу готувались вчителі для російсько-татарських міністерських училищ.

Таврійська губернія мала і кілька комерційних училищ. Серед них треба зазначити засноване в 1892 році купецькою громадою Сімферопольське комерційне училище (ДААРК, ф. 109) і Ялтинське комерційне училище (ДААРК, ф. 631), що було відкрите громадою з розповсюдження комерційних знань в 1914 році. Нажаль, приватне семикласне комерційне училище А.І. Хохловкіна (ДААРК, ф. 110) проіснувало зовсім недовго – з 1905 по 1906 рік.

В другій половині XIX ст. відчувається потреба в створенні системи середньої освіти для жіноцтва регіону. Вони створювались за статутом навчальних закладів від 30 липня 1871 року. Перша жіноча міністерська гімназія в Таврійській губернії в тому ж році була відразу ж заснована. І, зрозуміло, в Сімферополі (ДААРК, ф.214). Очевидно, цього не вистачало, і вже через два роки попечитель Одеського навчального округу визнав необхідність заснування ще двох казенних жіночих гімназій відповідно в Євпаторії (ДААРК, ф.725) та Керчі (ДААРК, ф.260). З 1876 року жіночій середній навчальній заклад функціонував вже в Севастополі. В 1889 році Ялтинська жіноча прогімназія була перетворена на казенну жіночу гімназію (ДААРК, ф.623). А в 1900 році була створена і Карасубазарська жіноча гімназія (ДААРК, ф.354).

Приватні жіночі гімназії. Крім державних середніх навчальних закладів для жінок, в Таврійській губернії існували і приватні. Хронологічно вони стали виникати вже на самому початку XX ст. Так, в 1904 році в Сімферополі була відкрита приватна жіноча гімназія Є.І.Олівер (ДААРК, ф.153), а через три роки – В.А. Станішевської (ДААРК, ф.106). В інших регіонах Криму теж засновувались жіночі середні навчальні заклади приватного типу. Найбільш відомі з них були створені в 1914 році в Євпаторії (ДААРК, ф.726) та Керчі (ДААРК, ф.779). Так, євпаторійська приватна гімназія була відкрита за ініціативою А.П.Рущинської та А.А.Миронович, а в Керчі клопотанням баронеси Е.А.фон-Таубе.

Таким чином, система середньої освіти в Таврійській губернії була досить розгалуженою. Хоча вона і не відбивала все розмаїття типів середніх навчальних закладів, що існували в Російській губернії на межі XIX – XX ст., але мала і цікаві відмінні і оригінальні риси. Саме середні навчальні заклади були тими впливовими освітянськими осередками регіону, що підготували виникнення вузів в Криму. В їх стінах навчалися і виховувались відомі люди – діячі культури, освіти, науки і політики. Тому, на наш погляд, є всі підстави приділити увагу цьому типу навчальних закладів в Таврійській губернії, його впливу на розвиток народної просвіти регіону і загального підвищення культурного рівня населення.

ⁱ Див.: Гл.2, част. II, розд. I в кн: Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – XX в., С.Ф.Егорова, Ф.Г.Паначина, Б.К.Тебиева.– М., 1991.– С.109 – 126.

ⁱⁱ Моисеенкова Л.С. Женское гимназическое образование в Крыму (вторая половина XIX – начало XX вв.)// Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Вып III: Сб. крымского отделения ин-та Востоковедения им. А.Е.Крымского НАН Украины.– Симферополь, 1993.– С.170–175; Кутайсова М., Кутайсов В. Евпаторийская мужская гимназия// Брега Тавриды.– 1995.– № 1.– С.261–265; Аминов Н. Перед закрытой дверью// Литературная газета.– 1991.– № 7.– С.12; Поляков В. Реальное училище// Крымские известия.– 1997, 14 августа; Сейтджелиль У. Первой гимназии Крыма – 185// Голос Крыма.– 1997, 26 сентября .

ⁱⁱⁱ Див. напр.: Алешников И.Н. История гимназического образования в России (18 – 19 века).– СПб, 1912; Виде А.О. О женском воспитании и образовании.– СПб, 1911; Лихачёва Е. Материалы для истории женского гимназического образования в России.– СПб, 1890 та інш.

^{iv} Лашков Ф.Ф. Третья учебная экскурсия Симферопольской мужской гимназии.– Симферополь, 1890; Историческая записка о Симферопольской мужской гимназии с основания её по 1 июля 1881 года.– Симферополь, 1881; Исторические записки о Феодосийской женской гимназии с отчётом о состоянии за 1880 год.– Феодосия, 1881; Отчёт по Севастопольской женской гимназии за 1888 год.– Севастополь, 1889 та ін.

^v Дюличев В.П. Рассказы по истории Крыма.– Симферополь: “Бизнес-информ”, 1996.– С.268–269.

^{vi} Симферополю 200 лет. 1784 – 1984. Сборник документов и материалов.– Киев: Наукова думка, 1984.– С.35.